

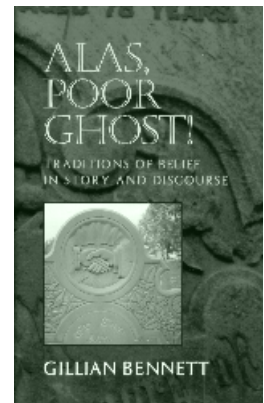
Gillian Bennett.

Alas, Poor Ghost! Traditions of Belief in Story and Discourse

Logan, Utah 1999: Utah State University Press, 223 lk

Gillian Bennetti raamat koosneb selle kujunemislugu ja struktuuri seletavast sissejuhatausest, viiest ulatuslikumast peatükist ja põhjalikest lisadest, milles antakse informatsiooni kogumisvõtete, tekstide transkribeerimise, lingvistiliste iseärasuste, jutumudelite ning jutustajate isikuandmete kohta. Üksikutes peatükkides keskendutakse põhjalikumalt elavate ja surnute kontakte käsitleva usundi ajaloolisele, psühholoogilisele ja kirjanduslikule aspektile.

Raamatu autor osutab sellele, et tänapäeval on rahvausund tugevalt transformeerunud. Mitmeid motiive ja teemasid kasutatakse televisioonis, filmides, kirjanduses jm, kohandades traditsioonilist materjali (oletatava) lugeja maitsele. Nii on näiteks Inglismaal populaarseks saanud «kummitustega» võõrastemajad, kus väidetav üleloomulik olend on rakenduse leidnud kommertslikel eesmärkidel turistide ligimeelitamiseks. Seega võib tunduda, et rahvausund ongi taandunud kommertsis ja fantastika tasandile. Samas on inimestel jätkuvalt kogemusi, millele nad ei suuda reaalselt seletust leida, ning pöörduvad lahenduse saamiseks üleloomuliku maailma poole. G. Bennett väidab, et paljud inimesed usuvad praegusajalgi poltergeistidesse, kummitustesse ja hoiatavatesse vaimudesse ning seda mitte palju erinevamalt kui kuue- ja seitsmeteistkümnendal või seitsmeteistkümnendal sajandil. See oletus ei sobi küll päris hästi kokku autori eelnevate väidetega folkloori transformeerumise kohta. Olulisem on aga tähelepanek, et usk üleloomulikesse olenditesse ja elusse pärast surma pole kuhugi kadunud, - nagu seda mitmed autorid üldise ratsionaliseerunud maailmavaate põhjal on oletanud - vaid eksisteerib üpris mitmekesisel vormidena edasi. Autor annab ka põhjaliku ülevaate varem ilmunud uurimustest selles vallas.

Raamat põhineb Inglismaal vanemate naiste seas läbiviidud küsitlusel selle kohta, kas ja millisel moel on võimalik elavate suhtlemine surnud lähedaste inimestega. Uurimuses kasutatud materjal pärineb kaheksakümnendatest aastatest, mil G. Bennett intervjueris oma pediküürijast isa kliente tema kliinikus Manchesteris. Sellest materjalist on töö kirjutamisel arvesse võetud kaheksakümne seitsme naise vastuseid. Uurimus ei kajasta mitte ainult küsitluse statistilisi tulemusi, vaid sisaldab ka põhjalikuma psühholoogilise analüüsi ja võrdluse traditsiooniliste uskumustega, samuti valgustatakse erinevate küsitlemistehnikate eeliseid ja puudusi. Tähelepanelikkus ja paindlikkus on inimeste küsitlemise juures väga oluline. Bennett osutab sellele, et tihti on eksitav otsesõnu formuleeritud küsimuse esitamine, millele oodatakse selgelt jaatavat või eitavat vastust. Sellistel juhtudel on enam tõenäoline, et antakse negatiivseid vastuseid, mis aga ei tarvitse kajastada tegelikku suhtumist. Autor toonitab, et tal õnnestus tekitada hubane vestluslik situatsioon alles pärast seda, kui ta võttis üle naiste enda poolt kasutatava terminoloogia, näiteks ilmnis peagi, et sõnad «vaim» ja «kummitus» seostuvad ainult hirmutavate kontaktidega, palve rääkida midagi «elu salapärase poole kohta» aga kõlab neutraalsemalt ning sellega seoses soostutakse üsna meelsasti arutlema mitmete seletamatute juhtumuste üle. Autor märgib ka, et algselt üritas ta esitada vaid väga spetsiifilisi küsimusi surnute ja elavate suhtlemise võimalikkuse kohta, kuid töö käigus selgus, et mõistlikum on alustada sissejuhatajaks vähem delikaatsetest teemadest, nagu ended, unenäod ja horoskoobid. Hiljem osutus see lisamaterjal tänuväärseks laiemaks konteksti uurimiseks.

Huvitav on G. Bennetti meetod uskumuste ja jutu suhete väljaselgitamiseks. Ta püüdis tekitada situatsiooni, kus inimesed olid sunnitud andma hinnangu surnute kontakteerumise võimalikkusele.

sele elavatega, ning jälgis, millises vormis vastused laekuvad. Üsna varsti selgus, et eriti need inimesed, kelle suhtumine küsimusse oli positiivne, andsid jutu vormis vastuseid, olgugi, et neilt ei olnud seda otsesõnu palutud. G. Bennett arutleb ka klassifitseerimist ja mõisteid puudutavaid probleeme. Nimelt ei ole tema kogumistöö käigus räägitud jutte võimalik liigitada muistenditeks selle mõiste traditsioonilises tähenduses. Enamasti on tegemist kas esitaja enda, tema lähedaste sõprade või perekonnaliikmete isiklike kogemuste kajastustega, mille sisu on küll traditsiooniline, kuid tekst ise peaaegu alati individuaalne. Autor leiab, et muistendi mõiste laiendamine sellistele tekstidele oleks problemaatiline, kuna siis kaoks võimalus eristada traditsiooniliste teemade ja motiivide ning enam-vähem traditsiooniliste süžeedega tekste enam-vähem traditsioonilise sisuga, kuid muidu isikust lähtuvatest tekstidest. Kokkuvõtteks peab Bennett terminit 'memoraat' kasutuselolevatest kõige sobivamaks ning kasutab seda oma raamatus juttude kohta, milles rääkija või tema lähikondlased on protagonistide või pealtnägija rollis.

Raamatu autor märgib, et pärast kogejapoolset edasirääkimist hakkavad üleloomulikud läbielamised saama kultuuriotsuse osaks. Kuulajaskonna ootused avaldavad räägitavale oma mõju ning tulemuseks on see, et nii kogemus ise kui selle verbaalne edastamine jutu vormis alluvad mingil määral ühiskondlikele ettekirjutustele. Niisiis on need jutud ühtaegu personaalsed ja traditsioonilised. G. Bennett väidab, et just varem omandatud hoiakute abil antakse iseenesest tähendusetule juhtumile tähendus ning kohandatakse isiklik kogemus kultuurikeskkonnaga, ühtlasi näitab see aga ka, kuidas üldtuntud kontseptsioone kasutatakse isiklike vajaduste rahuldamiseks. Tekstide kohandamise käigus asetleidvaid muutusi tuleb arvesse võtta vastuste interpreteerimisel. Näiteks võib jutustaja surnud lähedase inimesega kohtumisest rääkides väita, et see oli unes, teine kord aga kinnitada, et see oli just nagu päriselt või täiesti ilmsi.

Autori arvates on niisugused jutud parim võimalus, et välja selgitada, mida inimesed üldse usuvad. Memoraadid on vähem mõjustatud kirjanduslikest ja folkloorsetest stereotüüpidest kui muistendid ning kajastavad enam jutustaja kodus käibel olnud vaateid. Küsitluse tulemuste põhjal tehtud statistika ületas kõik ootused: peaaegu kolm neljandikku küsitletud kaheksakümne seitsmest naisest arvasid, et mingisugune kontakt surnutega on võimalik. Peaaegu pooled naistest uskusid surmaennetesse ning oskasid oma väite kinnituseks tuua näiteid isiklikest kogemustest. Veidi väiksem osa uskus telepaatiasse. Bennett osutab huvitavale tendentsile küsitletute maailmavaates - nimelt olid Manchesteri naised väga avatud endeid, telepaatiat ja surmajärgseid külaskäike puudutavatele uskumustele. Samas oli suhtumine tuleviku ennustamisse ja astroloogiasse märksa skeptilisem. On isegi hoiatavaid lugusid nn keelatud usuga tegelejate kohta - näiteks juhtub ennustajaga või inimesega, kellele ennustatakse, midagi halba. Autor seletab niisuguste eelistuste kujunemist sellega, et küsitluses osalenud olid enamasti vanemad naised, kes juhendusid üsna rangelt traditsioonilistest rollidest ja kohustustest ühiskonnas. Sellele rollimudelile vastavalt peab naine olema hoolitsev, isetu ja sõltuv - seega ei sobi niisuguse ideaaltüübiga kokku näiteks ennustamine ja astroloogia, kuna nendega tegelemine eeldab intellektuaalsust ja isiklikku algatust. Samas on aga heade surnud ligimeste lähedaloleku tunnetamine piisavalt intuiitiivne, ettekavatsematu ja sõltuvust näitav, et olla rolliga vastavuses. Tundub siiski, et G. Bennett on rollitunnetust naise uskumusliku maailma kujundajana ületähtsustanud. Tõenäolisemana tundub seletus, mille ta esitab allpool. Nimelt aitab usk kaotatud inimese lähedalolekusse pärast tema surma üle saada leinast ja valust ning annab kindlustunnet maailma ettearvamatuses. Selline hoiak võib võtta isegi religioosse varjundi. Näiteks võidakse vaadelda kõike maailmas toimuvat (kaasa arvatud surm ja sellega kaasnev lein) osana kõrgemast jumalikust plaanist, mida inimene võib tingimusteta usaldada.

Huvipakkuv on järeldus, et usk surnud lähikondlaste tagasitulemisel elavate juurde ei suurene seoses vananemise või lesestumisega, vaid on pigem seletatav sotsiaalsuse kui sellisega. Naiste puhul, kellele suguvõsa ja sõpruskond olid silmanähtavalt tähtsad, võis täheldada ka rohkem sellelaadsete kogemuste esinemist. Seega võib oletada, et naised, kes hindavad kõrgelt isiklike suhteid, ei suuda neist niisama lihtsalt loobuda ning usuvad meelsamini, et armastav vahekord

jätkeb mingil kujul ka pärast ühe osapoole surma. Autori arvates on see ühtlasi tõenduseks sellele, et perekondlike sidemete tähtsus - vastupidiselt üsna levinud arvamusele - ei ole aja jooksul vähenenud, vaid mängib ühiskonnas ja seega ka maailmavaatelite hoiakute kujunemisel olulist rolli.

Jutuvestjad rääkisid oma lugusid nii uskumise kui mitteuskumise väljendamiseks, kuigi domineerivam oli uskumine. Sellest lähtudes kasutab G. Bennett usundiliste fenomenide käsitlemisel mõisteid «uskumise traditsioon» ja «mitteuskumise traditsioon». Viimane üritab mõistatuslikke juhtumeid seletada kas alkoholi mõju, ettekujutuse, stressi, psühhoosi või muu taolisega. Nii arvasid ka mitmed Manchesteri naised, et üleloomulikud kogemused võivad tuleneda nõrkadest närvidest, poolunest või heast fantaasiast. Arvamusavaldustes ennete ja eelaimduste kohta suurenes kainestavate vastuargumentide hulk veelgi. Laiaulatuslikum uskumise traditsioon seevastu on aluseks isiklikel või lähedaste kogemustel põhineva tõestusmaterjali esitamisel. Jutustajad viitavad sellele, et isegi religioon toetab ideed hinge edasiekstseerimisest pärast inimese surma. Bennetti arvates on uskumise ja mitteuskumise traditsiooni puhul tegemist kahe konkureeriva vaatenurgaga, millest tegelikult kumbki pole «parem» ega vähem «ebausklik» kui teine.

G. Bennett peab märkimisväärseks seda, et ükski naistest ei puudutanud vestluse jooksul selliseid muistendimotiive, nagu kummitavad surnuaiad, ristteed või kummitusloomad. Võimalik, et sellised motiivid jäid nende naiste maailmavaatele kauges, võib-olla ei nimetatud neid ka sellepärast, et need ei tulnud vestluse käigus jutuks. Kasutatud materjali põhjal võib aga siiski konstateerida kahe uskumuspooluse olemasolu - ühelt poolt konkreetse kohaga seotud ja otsese põhjusega inimeste ellu sekkuvad hirmutavad ilmutused ja teisalt kaasinimestele orienteeritud ja põhjendatud heatahtlikud külastused. On mõnevõrra üllatav, et ligikaudu pooled küsitletuist uskusid kummituste, poltergeisti jms ebasõbraliku olemasolusse, kuid rääkisid sellel teemal vastumeelsemalt kui ükskõik millest muust - kogu salvestamise käigus laekus ainult seitse terviklikku lugu. Autor püüab sellegipoolest teha üldistusi niisugustes lugudes kasutatava sõnavara kohta - kummitustel ja muudel hirmutavatel üleloomulikel olenditel on kalduvus ilmuda vähekäidavates kohtades nagu pööning ja kelder või siis eluruumide vahele jäävates kohtades nagu trepp ja koridor. Need on ühtlasi ka paranormaalsete kogemuste tüüpilised kontekstid ning võib oletada, et inimestel on sellistest kohtadest läbi minnes teatav eelhäälestus vaimudega kohtumiseks. Teisalt leiab autor, et mida rohkem mingit lugu edasi räägitakse, seda rohkem see traditsionaliseerub. Nii lisandub isiklikule kogemusele ajapikku traditsioonilisi detaile - nagu näiteks pimedus ja üksiolek, ning memoraat hakkab järjest enam vastama tüüpilise vaimujutu nõuetele. Eri-nevalt eelnimetatud, pigem ebameeldivatest juhtudest on lähedaste ja armastatud lahkunute külaskäigud oodatud ja vajatud. Nende kohalolekut nähakse kui normaalse perekonnaelu jätku. Mõningatel juhtudel on lahkunu ilmumine ka pöördpunktiks leinaja jaoks, andes talle uut jõudu jätkata tavapärase elu ning üle saada apaatiast.

Autor teeb üldistusi ka materjali struktuuriliste omaduste kohta. Arusaamad põhjuse ja tagajärje, eesmärgi ja kindlale korrale allumise kohta korduvad kõigis juttudes, mida naised heade surnute kohta rääkisid. Bennetti arvates on need usundile niivõrd omased ning traditsioonilistest mõttemallidest niivõrd lahutamatud, et need määravad ära viisi, kuidas kogemus jutuks formuleeritakse. Kaotatud lähedaste külaskäikudest rääkides kasutasid naised enamasti kombinatsiooni viiest komponendist - lisaks jutu algust ja lõppu tähistavatele märkustele tarvitati kolme keskset elementi. Sissejuhatuses anti informatsiooni protagonistile vaimse (või ka füüsilise) tervise kohta ning näidati ära tegevuse koht; järgnes sündmus ise ning lõpuks järeldus või tulemus. Põhjalikkuse aste ja ajaline kestus olid erinevate komponentide esitamisel varieeruvad. Mõningatel juhtudel näiteks kirjeldati äärmise põhjalikkusega sündmuse toimumise tingimusi - märgiti ära täpne daatum, kellaaeg, koht ning põhjus, miks ilmutus aset leidis - kas selleks, et hädaohu eest hoiatada või haiguse ajal toeks olla. Teistes lugudes puudub sissejuhatav osa peaaegu täiesti ning keskendutakse tagajärjele või järeldusele - lähedane inimene ilmutab end äkki ning alles hiljem selgub, et just samal momendil oli temaga kuskil hoopis kauges paigas juhtunud õnnetus vms.

Kui ootamatule ilmumisele ei suudeta seletust leida, lepatakse sellega, et selgus saabub kunagi tulevikus. Kolmandat sorti lood vastavad mudelile «puudus» ja «puudus kõrvaldatud». Puuduse kõrvaldamiseks asub tegevusse surnud lähedane inimene ning tulemuseks on kas haigusest tervenemine, kadunud asja leidmine, õige panuse tegemine börsil vms.

Raamatu kolmanda peatüki on autor kirjutanud kahasse oma psühholoogist tütreaga ning see on osa laiaulatuslikumast projektist leskede eluolu kohta, mis viidi läbi Leicesteri leskede klubis. G. Bennett lisas küsitluskavale punkti «lahkunu jätkuva kohaloleku tunnetamise» kohta, mis on leinamise algfaasis väga üldine nähtus. Leina erinevatele faasidele ja lähedase inimese kaotamise psühholoogilisele aspektile üldse on selles peatükis isegi liiga põhjalikku tähelepanu osutatud, antud uurimuses oleks järelduste tegemiseks piisanud ka kokkuvõtlikumast käsitlusest. Väärtuslikud on toodud tekstinäited, millest selgub, et lahkunu kohalolekut võidakse tunnetada nii kerge aimduse kui ka täiesti füüsilise lähedusena - tuntakse tema sigaretisuitsu lõhna, puudust, kuulakse kõhimist jne. Mitmed naised tunnistasid, et nad räägivad omaette olles oma surnud abikaasaga.

Neljandas peatükis pöörduakse tagasi Manchesteris kogutud materjali juurde, mille analüüsis näidatakse, kuidas isiklik kogemus vormub jutuks ning võtab kohati jutustaja ja kujuteldava oponenti vahelise filosoofilise vaidluse kuju. Tihti püüaks jutustaja justkui ennetada kuulaja kahtlusi, et need eos kõrvaldada. Näiteks tuleb ette, et kuigi kuulajal pole plaaniski oletada, et kogeja oleks võinud olla vaimselt ebastabiilne, toonitab jutustaja tihti juba ette, et kõnealune inimene oli sündmuse toimumise ajal täiesti kaine, ärkvel ja täie tervise juures. G. Bennett nimetab seda ratsionaalse ja üleloomuliku maailmavaate debatiks, milles nii skeptiku kui uskuja rolli täidab sama isik. Autori arvates on kõnesolevate juttude esitamiseviisi jälgimine oluline selleks, et mõista, milline on üldse nende «täendus». Selle peatüki lähtepunktiks on oletus, et jutu sisu pole ainuke või vähemalt mitte kõige olulisem jutu osa. Nagu mitmed teisedki uurijad on märkinud, ei tohiks juttu vaadelda kui pelgalt sõnadesse «tõlgitud» sündmust. Bennetti eesmärgiks on näidata, kuidas esitajad kutsuvad oma juttudega kuulajaid endid üles looma kirjeldatavale sündmusele tähendusi. Selle paremaks saavutamiseks lahutab autor jutud episoodideks ning analüüsib tähtsamaid neist lähemalt.

Lõpuks vaatleb autor oma materjali laiemas kontekstis ning toob paralleele kirjandusest ja folkloristika ajaloost. Üks kõige kuulsamaid inglise kirjandusest pärit ilmutusi on Hamleti isa vaim Shakespeare'i tragöödiast, mis kirjutati tõenäoliselt 16.-17. sajandi vahetusel. Autor valgustab ka teose kirjutamise ajaloolist tausta. Nimelt oli terve 16. sajand täis protestantlaste ja katoliiklaste vahelisi vaidlusi religiooni ja võimu teemal. Kogu perioodi üks suuremaid tüliõunu oli küsimus surnute suhtlemise võimalikkusest elavatega. Protestandid väitsid, et mingisuguseid maa peal uitavaid vaimu pole olemas, sest surnute hinged lähevad otsejoones kas taevasse või põrgusse. Et selle argumendi paikapidamatust tõestada, osutasid katoliiklased vaimude ja surnud lähedaste külaskäike puudutavale rahvapärimusele, mis laiemalt võttes oleks pidanud kinnitama ka purgatooriumi olemasolu (sest kust mujalt oleksid saanud vaimud inimeste maailma tagasi pöörduda). Protestantide vastuargumendid hakkasid välja kujundama «mitteuskumise traditsiooni» - vaimude nägemised tulenesid väidetavalt rumalusest, haigusest, üleliigsest tundlikkusest, loodusnähtuste ebaõigest interpreteerimisest või katoliiklaste valedest. Hamleti isa vaim oli rahvapärimuses üldisemalt tuntutest siiski erinev. See, et ta ei ilmutanud end oma mõrvaritele, vaid pöördus kättemaksu nõudega kolmanda isiku poole, ning tõsiasi, et teda nägi korraka rohkem kui üks inimene, distantseerivad teda mõnevõrra rahvatraditsioonist ja lisavad talle mitmetähenduslikkust. Hamleti isa vaimu näide on küll huvitav, kuid selle üle antud kontekstis nii põhjalikult arutleda tundub veidi kohatu kasvõi juba sellepärast, et tegemist on siiski eelkõige kirjandusliku figuuriga; antud uurimuses esitatuga haakub ta ainult sel määral, et tegemist on samuti lähedase isiku surmajärgse ilmumisega. Kui Hamleti jaoks on keskselt probleemiks teadmatus vaimu staatuse suhtes, siis Bennetti küsitluses osalenud naised teavad oma memoraatide tege laste kohta vägagi konkreetselt ja veendunult, kellega on tegemist.

Ühe 18. sajandist pärit kuulsa Londoni poltergeistijuhtumi põhjal valgustab autor «uskumise» ja «mitteuskumise traditsiooni» kujunemist. Samuti kirjeldab ta võrdlemisi hästi tuntud debatti folkloristide Andrew Langi ja Edward Cloddi vahel 19. sajandi lõpust, kuna see illustreerib kujukalt «uskumise» ja «mitteuskumise traditsiooni» esindajate strateegiaid ja argumente. Clodd väitis, et inimesed, kes usuvad elavate ja surnute kommunikatsiooni võimalikkusesse, on oma rumaluses kaastunnet äratavad, sest igasugune üleloomulikkus on gravitatsiooni, aja ja ruumi seaduste abil ümberlükatav - kui veel mitte praegu, siis tulevikus. Sellele vastas Lang näidetega, mis pidid veenma vastupidises, ning rõhutas, et nende adekvaatsust saab teaduslikult tõestada. Nagu võis arvatagi, ei suutnud kumbki teise argumente täiesti ümber lükata ning lõpptulemusena konstateeris Lang, et ratsionalistid on sama «ebateaduslikud» kui uskujad, kuna ka nende teooria on eelarvamuste ja isiklikust piiratusest tekkinud valejärelduste kütkes. G. Bennett teeb siit kokkuvõtte, et folkloristid peaksid rahvapärase materjali käsitlemisel hoiduma objektiiivsuse huvides nii palju kui võimalik isiklikest emotsioonidest ja hinnangutest. Teisal leiab ta aga, et «surmajärgse lähedaloleku tunnetamise» kogemusi on kindlasti kergem mõista neil, kes ise on kaotanud mõne lähedase inimese. Seega jääb lahtiseks, mil määral on võimalik (või vajalik) neutraalse kõrvalseisja positsiooni säilitamine.

Järgnevalt vaatleb autor rahvapärase vaimukontseptsiooni kujunemist ja muutumist jututüübi «Haihtuv hääletaja» põhjal, mis on tõenäoliselt üks enim tuntud moodsaid vaimujutte. Bennett juhib tähelepanu sellele, et kuigi lugu on äärmiselt varieeruv - hääletaja võib osutada humanoidiks, ingliski, pühakuks, Jeesuseks, vampiiriks, kurjaks vaimuks jms, on Põhja-Ameerika ja Inglismaa protestantlike piirkondade juttudes kõige sagedamini tegemist numinoosse olendi või vaimuga. Numinoosne olend avab oma tõelise olemuse prohvetlike ennustusi tehes, vaimu kohta selgub aga enamasti jutu lõpuks, et ta oli lähipiirkonnas mõni aeg tagasi hukkunud inimese fantoomkuju. Bennett oletab, et prohvetliku kaasasõitja kuju on osa väga vanast traditsioonist, kuid fantoomist hääletaja arhetüüp on võrdlemisi hiline. Ta arvab, et tegemist on kahe erineva käsitusviisiga, mis kujunesid välja vaimupärimuse arengu käigus umbes 100-150 aastat tagasi. 18. sajandil hakkas üleloomulike nähtuste hirmutav aspekt seostuma kitsamalt põhjendamatute kummitamistega, nagu poltergeist, loomade vaimud, hääled majades jms. Põhjendatud ilmutused hakkasid võtma inimlikumat vormi ja nende motivatsioon muutus heatahtlikumaks. Kohutava välimuse järele ei olnud enam tarvidust, kuna nende religioosne funktsioon oli juba ammu taandunud ning veidi hilisemal ajal oli sama juhtunud ka nende moraalse funktsiooniga. Kui vaimud «said loa» hakata esinema inimlikul kujul, tekkis jutuvestjatel võimalus katsetada selle uutmoodi üleloomuliku kogemuse sobitamist juttudesse. 1870-ndateks olid inimliku välimusega ja inimlikult käituvad vaimud saanud rahvajutukogumike loomulikuks koostisosaks. Sellised vaimud olid juttudes tihti teenäitajateks või mingi teate edastajateks, nad olid inimestega äravahetamiseni sarnased ning nende üleloomulik olemus tuli ilmsiks (tihti juhuslikult) alles hiljem. Ka juttudes haihtuvast hääletajast on vaim sageli hoiatajaks ohtlike teeolude vms eest ning alles pärast tema mõistatuslikku kadumist hakatakse kahtlustama, et tegemist võis olla millegi üleloomulikuga. Bennett osutab sellele, et ebaloomuliku surma seostamine rahutu surnuga, kes hakkab vaimuna hauast väljas käima, sai üldiseks alles 18. sajandil. Autor peab üheks sellise uskumuse levimist soodustavaks teguriks vastavasisuliste raamatute võrdlemisi arvukat publitseerimist 19. sajandi teisel poolel. Kui keskajal arvati valdavalt, et kummitamise põhjustavad inimese isiklikud surmajärgsed läbielamised (elujal tehtud pahategudest tulenevad kannatused purgatooriumis), siis pärast reformatsiooni, kui purgatooriumi olemasolu vaidlustati, ei saanud ka vaimude rahunenud enam olla tingitud nende endi kogemustest teispoolsuses, vaid nendest mahajäänud ligimeste elukäigust maa peal. Veel 18. sajandi algusaastatel oli valdav arvamus, et ainult halvad inimesed ei saa hauas rahu. Seevastu nüüdsete rahvajuttude järgi otsustades usutakse, et rahunenud vaimudena käivad ringi pigem mingi õnnetuse ohvrid, kes elavate inimeste suhtes näitavad üldjuhul üles heasoovlikkust. Varasemale on lisandunud teenimatu surma kontseptsioon. Enamik «Haihtuva hääletaja» jututüübi fantoome on liiklusõnnetustes hukkunute või vägivalda läbi surnute ilmutused, kellest valdav osa on stereotüübile vastavalt süütud olendid - armastavad abikaasad,

hoolitsevad emad või ilusad tütreid. Bennett juhib tähelepanu sellele, et tänapäevastes juttudes jääb määratlemata, kust need vaimud just tagasi tulevad. Kuna nii taeva, põrgu kui purgatooriumi mõiste on praegusaja maailmavaatele suhteliselt kauge, jääb küsimus vaimude elupaigast lahtiseks, enamasti seda ei esitatagi. Et ratsionaalse inimese jaoks sisaldub kõik väärtuslik ja huvipakkuv siinses maailmas (ning mõte paradiisist, mis näiteks keskaja inimesele oli suureks stiimuliks ja lohutuseks, on kaotanud tähenduse), siis tundub õigupoolest igasugune surm vägivaldne, kuna see rebib inimese lahti kõigist mõeldavatest hüvedest. Seda surmakontseptsiooni muutumisest tingitud vaatenurga nihet peab autor ka tähtsaimaks tunnuseks, mis eristab modernset vanemast traditsioonilisest pärimusest. Kui aga pöörduda tagasi raamatu alguses esitatud väidete juurde, mille järgi mitmed küsitatud pidasid surma osaks õiglasest jumalikust plaanist, siis tundub, et niisugune maailmavaateline ümberkorraldus pole siiski absoluutne.

Kokkuvõtteks leiab Bennett, et käsitletud lugudes tegutsevate vaimude teatava tunnistaja või pealtnägija funktsiooni tõttu sarnanevad need näiteks 17. sajandil domineerinud kujutelmale konkreetse kohaga seotud ja end inimeste asjadesse segavatest vaimudest, mis viitaks ühtlasi traditsiooni järjepidevusele. Teisalt annavad küsitluse tulemused tunnistust memoraatides ilmuvate vaimude huvide piiratudusest, nende tegelemine võrdlemisi tähtsusetute, vaid väga väheseid isikuid puudutavate pisiasjadega on neid üldisest vanemast traditsioonist eristavaks jooneks. Siiski toonitab autor, et modernse jututraditsiooni tagasihoidlikke vaatlejaid vaime seob vanema pärimuse vaimukujutelmaga nende põhjendatud ilmumine, informeeritus sündmustest maa peal ning võime mahajäänud armastatud inimestele head teha. Vaatamata mõningatele küsitavustele annavad uurimistöö käigus tehtud paljud leidlikud järeldused tunnistust sellest, et G. Bennetti meetod vaadelda konkreetse grupi memoraate laiemas pärimuslikus kontekstis osutus nende struktuuri, semantika ja kujunemiskäigu uurimisel tulemusrikkaks.

[Reet Hiimäe](#)